

CRNA GORA KAO GRAĐANSKO I MULTIKULTURALNO DRUŠTVO

Slobodan Jovanović

The past eight years of Montenegro's independence have showed that the Montenegrin society has not succeeded to build a successful model of a functional society, but with the strategy of confronted identities as a product of the inherited system of social relations it created political goals as a field of unproductive struggle. It is certain that in Montenegro we can primarily talk about two confronted identities as expressions of historical circumstances which were opposed to each other to the extent that they jeopardised the efficiency of the Montenegrin state as well as its future.

Sticajem istorijskih okolnosti crnogorsko društvo nije uspjelo u svojoj novijoj istoriji da izgradi demokratsku tradiciju. Može se čak reći da je Crna Gora izgradila institucije države, u najvećoj mjeri, u periodu socijalističkog društvenog uređenja. Takođe, nje-smo daleko ni od istine da je Crna Gora svoju nezavisnost 2006. godine izborila kao nedovršena država. Bez jakih institucija, bez demokratskih tradicija, bez kulturnog obrasca, pristupilo se izgradnji nominalnog građanskog društva kroz ustavno uređenje Crne Gore, a da se ni na teorijskom nivou nije pokušalo definisati što čini jedno društvo građanskim, a kamoli strateški osmisliti konstituisanje uslova za njegov opstanak. Većina teoretičara definiše građansko društvo po ugledu na zapadna liberalno-građanska društva. Međutim, liberalizam, pogotovo reformisani liberalizam,

raskrstio je s mitom o etnokulturnoj neutralnosti države i zamijenio ga principom etnokulturne pravde, koji podrazumijeva priznanje kolektivnih identiteta, i onog koji je većinski i koji daje subjektivitet državi i drugih, doprinijevši time sagledavanju ograničenosti liberalne ideologije u pogledu koherentne i moralno prihvatljive teorije multikulturalnosti.

Liberalna misao i praksa pravno-politički oblik države ne vezuju za kulturno-etničku strukturu stanovništva, vezujući se za načelo o potpunoj podvojenosti pravne ravni od kulturno-etničke sfere. Pravo se do kraja formalizuje, a tradicija se smješta u sferu privatnog. Liberalne države su iz tih razloga, ma koliko se razlikovale po kulturno-etničkoj strukturi stanovništva, kulturno-etnički neutralne i njima odgovara, umjesto kulturno-etničkog, jedino državno-teritorijalno, tj. čisto pravno poimanje nacije. Nacionalnost se izjednačava sa državljanstvom, a smatra se da su svi pripadnici države jedne nacionalnosti, bez obzira na etničke i kulturne posebnosti. Priznaju se samo individualna prava kao univerzalna, kao prava koja ne proističu iz kulturno-etničkog pripadništva. Smatra se da svaki pojedinac kroz svoja individualna prava može ispoljiti svoje etničko-kulturne posebnosti jer mu to garantuju bazična i politička prava nezavisno od toga kojoj grupi pripadaju. U bazična ljudska prava spada i sloboda udruživanja. Kontradiktorno je da se mnogi koji se predstavljaju kao zaštitnici manjinskih prava, istovremeno predstavljaju kao poklonici liberalne orijentacije.

Proteklih osam godina nezavisnosti Crne Gore pokazale su da crnogorsko društvo nije uspjelo da izgradi uspješan model funkcionalnog društva, već je strategijom suprotstavljenih identiteta, kao proizvodom naslijeđenog sistema društvenih odnosa, stvorilo političke ciljeve kao polje neproaktivne borbe. Nesumnjivo je da možemo, u prvom redu, govoriti o dva suprotstavljena identiteta u Crnoj Gori, kao izraza istorijskih okolnosti, koja su u tolikoj mjeri suprotstavljene jedni drugima da dovede u pitanje efikasnost države Crne Gore, samim tim i njenu

budućnost. Danas je potpuno jasno da je izostanak demokratskog upravljanja državom dodatno zaoštrio pitanje suprotstavljenih identiteta dva najbrojnija naroda, Crnogoraca i Srba, ali i ostalih naroda u Crnoj Gori, prevodeći dijelom autoritarnu vladavinu i nezadovoljstvo njenom netransparentnošću i socijalnim neprilikama, na polje nacionalnih odnosa. Same vladajuće partije su, svojom povremenom, neosnovanom identifikacijom sa crnogorskom nacijom, iz čisto pragmatičnih razloga, doprinosile takvim stavovima.

Naše prostore stalno prati uvjerenje da smo posebni i vječito imamo potrebu za konstruisanjem „autentičnih“ društvenih obrazaca, ne slijedeći praksu komparativnog iskustva drugih država koje su uspješno ili uspješnije rješavale odnosna pitanja. Specifičnost je Crne Gore da je nacionalno biće Crnogoraca istorijski podijeljeno usljed ideoloških uticaja i razloga, naročito od kraja 1918. godine, na dva međusobno suprotstavljena identiteta, od kojih jedan dijeli identitet sa narodom susjedne države. On se sve više, protokom vremena, udaljava od kulture i nasljeđa koje je bilo zajedničko i prihvata običaje, kulturu i nasljeđe naroda susjedne države. Ta dva identiteta će uvijek biti u potrebi da se nametnu jedan drugom, zbog svoje ontičke suštine u određenju državnog identiteta. Identitet države ne može biti srednja vrijednost dva ili više identiteta kako je to pokušano sa formulacijom naziva jezika u školskom sistemu. Oni mogu biti dio identiteta crnogorske države kao jedan od naroda koji egzistira u Crnoj Gori, ali ne tako što će mijenjati identitet same države Crne Gore i Crnogoraca kao većinskog naroda. Odnosno, oni jesu konstituent multietničkog identiteta moderne Crne Gore, ne zadirući u većinski identitet, identitet naroda po kojem država nosi ime. To je praksa svih građanskih, demokratskih zemalja sa višetetničkom strukturom stanovništva.

Kontradiktornost između građanske države i manjinskih prava proizilazi iz činjenice da kulturno-etnički princip nije konstitutivni princip građanske države. Sa druge strane strane, kulturno-etnički

princip je osnova za dodjelu manjinskih prava preko kojih djelovi društva postaju konstituens državno-političke sfere. Građanska prava se stiču nezavisno od kulturno-etničkog pripadništva, dok manjinske grupe mogu steći posebna prava samo na osnovu pozivanja na to da one svoj kulturno-etnički identitet mogu sačuvati jedino ukoliko se on štiti institucionalno-pravnim sredstvima. Što su manjinska prava šira odnosno veća, to ona bitnije mijenjaju karakter građanske države. Tako država i sama zadobija multikulturni identitet i uspostavlja se, pored toga što je država građana, i kao država različitih nacija u kulturno-etničkom smislu. Ali i to pod uslovom da ta posebna prava određenih kulturno-etničkih zajednica ne ugroze bazične pretpostavke građanske države. Ni u jednoj evropskoj državi u kojoj postoje manjinska prava ne dovođi se u pitanje karakter liberalno-građanske države. Postavlja se pitanje do koje tačke manjinska prava mogu imati u Crnoj Gori integrativnu funkciju, utoliko što omogućavaju manjinama da osećaju širu političku zajednicu kao svoju, a od koje tačke postaju dezintegracioni faktor jer vode potiskivanju prednosti individualnih prava, tribalizaciji društva i razaranju minimuma zajedničkog pravno-političkog identiteta države.

Multikulturno građanstvo može biti izvor društvenog nejedinstva i unutrašnje nestabilnosti i tako voditi rastakanju zemlje ili bar znatnom redukovanju spremnosti građana na uzajamnu solidarnost koja se pokazuje nužnom za funkcionisanje demokratije. Crna Gora ne treba da bude samo država građana, već i država u kojoj manjine treba da imaju i određena posebna prava. Bez tih prava manjine bi teško mogle osećati Crnu Goru kao svoju državu, što bi moglo postati i jeste izvor permanentnih međuetničkih napetosti. S druge strane, ukoliko Crna Gora hoće da bude u duhu evropskog konstitucionalizma, ona mora da gleda da posebna manjinska prava budu takvog karaktera i obima da ne eliminišu elementarne pretpostavke liberalno-građanske države kao takve.

Ima mnogo dokaza u praksi da ukoliko se previše politizuju razlike u pogledu kulturno-etničkog identiteta one predstavljaju

barijeru široj solidarnosti i „građanskom patriotizmu“, bez kojih ne može funkcionisati moderna demokratija. Političke elite u Crnoj Gori uglavnom parazitiraju na podjelama i političkoj eksploataciji nacionalnog pitanja. Umjesto da kulturne osobenosti budu zajednička baština prostora Crne Gore, insistira se na ekskluzivnosti sopstvene kulture i etničke pripadnosti. Dodatno, u situaciji teških ekonomskih prilika, korupcije, nepotizma, pa i organizovanog kriminala, zloupotrebljavaju se i politizuju nacionalna pitanja bez svijesti da to vodi daljem društvenom propadanjem i disoluciji. Umjesto da političke elite vode do ideje o „dobrom društvu“ koje mora težiti redistributivnoj pravdi, ali i priznavanju legitimnih identiteta, vodi se politika koja je u potpunosti ugrozila sam ustavni karakter države Crne Gore i stvorila uspješne pojedince i neuspješno društva. Obje politike – redistribucije i priznanja identiteta, jednako su važne i treba ih povezivati u koherentnu politiku koja bi mogla da delegitimizuje homogenizaciju politike jedne grupe kako u ekonomsko-socijalnom, tako i u etničko-kulturnom smislu i da obezbijedi jednakost životnih šansi i samoodređenja. Dobro uređeno društvo treba da traga za postizanjem ravnoteže između načela solidarnosti i načela različitosti jer ukoliko prednost da jednom od načela nad drugim, stvara štetu koju građani osećaju kao gubitak ili ograničenje neke od primarnih sloboda. Ukoliko Crna Gora namjerava da se priključi EU, onda i na planu manjinskih prava treba slijediti evropske standarde. One koji uvijek iznova ističu da bi našim manjinama trebalo obezbijediti posebna prava koja daleko nadmašuju te standarde trebalo bi predočiti njihovu antiliberalnu suštinu i simuliranje brige za individualna prava kao temelja modernih država. Posebna prava, iako mogu i potpomoći integraciji manjina u širu zajednicu, isto tako mogu, ukoliko su prekomjerna, dovesti u pitanje društveno jedinstvo, zajednički pravno-politički identitet države kao cjeline i efikasnost funkcionisanja globalne zajednice.

Sve navedeno govori o potrebi društvenog konsenzusa u Crnoj Gori kakvu državu želimo. Želimo li da budemo dio slobodnog

svijeta? Želimo li da budemo u društvu modernih, demokratskih, građanskih porodica? Ili hoćemo da budemo društvo koje će deklarativno usvajati evropske zakone a praktično voditi politiku XIX stoljeća, stoljeća u kojem su se definisale teritorije država, glorifikovale imperijalne države, osvajali i asimilizovali narodi, vodila autoritarna politika, politika upotrebe sile i nepoštovanja drugog i drugačijeg. Ne treba biti mudar pa razumjeti da samo Crna Gora kao moderna evropska država ima uspješnu budućnost. Crna Gora integrisana u političke i bezbjednosne strukture demokratskih država svijeta. Konsenzus može biti postignut isključivo na praksi demokratskih zemalja i njihovom iskustvu. Nužno je građanstvu Crne Gore jasno predočiti što su evropski standardi u poštovanju kolektivnih prava i time delegitimisati političke subjekte koji insistiranjem na posebnim pravima van evropskih standarda narušavaju ideju „dobrog društva“, obezbjeđujući isključivo ličnu korist. Od Crne Gore kao političkog i građanskog simulakruma mogu imati korist samo pojedinci dok su većina i sama država dugoročni gubitnici. Takođe, pokušaji da se trguje sa etničkim grupama i pravljenje ustupaka koji prevazilaze evropske standarde zarad političkog profita, obesmišljavanje je ustavnog uređenja države Crne Gore kao građanske države, bilo da dolazi od partija na vlasti, bilo od partija koji pretenduju na vlast. Još je grotesknije kad pojedini politički entiteti sebi daju prizvuk građanskih opcija a prave političke dogovore manipulišući nacionalnim pitanjem i zloupotrebljavajući nacionalističke prohtjeve, kupujući naklonost pojedinih političkih subjekata.

Skoro sva demokratska društva u sebi sadrže načelo vjerske tolerancije. Pitanje religije i crkava je u Crnoj Gori politizovano do krajnjih granica. Umjesto da je nastupilo vrijeme korjenitog otriježnjenja uopšte i normalizacije društvenih, političkih i kulturnih prilika, uz nužno uključivanje i svojevrsnu normalizaciju odnosa religije i politike prema poznatim zapadnoevropskim liberalno-demokratskim modelima, u Crnoj Gori je politička i

nacionalna funkcija pojedinih crkava dodatno radikalizovana. Poražavajući je nedostatak svijesti političkih aktera o pogubnosti miješanja crkava u politički život zemlje koje to čine zloupotrebljavajući resurse koje su im podarali građani i društvo sa sasvim drugim ciljevima. Krajnje je vrijeme da političke elite nedvosmisleno upozore neke sveštenike da skinu mantije i osnuju političke partije ako žele da se bave politikom. Nedopustivo je još favorizovanje Srpske pravoslavne crkve koja svojim djelovanjem predstavlja parapolitičku organizaciju i par excellence nacionalnu ustanovu jednog od naroda u Crnoj Gori. Takvim favorizovanjem direktno se diskriminuju drugi, a da bude još paradoksalnije, diskriminiše se većinski narod u Crnoj Gori. Religija je specifičan oblik veze sa čovjekovom intimom, pa je tako veća moć zloupotrebe religijskih osećanja u manipulaciji, između ostalog, čovjekovim nacionalnim osećanjima. Država Crna Gora nije ništa učinjela na rješavanju crkvenog pitanja među pravoslavnim vjernicima i obezbjeđivanju nediskriminatorskog odnosa prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi. Čak, naprotiv, država se umiješala u pitanja koja nijesu u njenoj nadležnosti, dok, sa druge strane, nije obezbijedila načelo nediskriminacije koje jeste njena obaveza po sopstvenom i međunarodnom zakonodavstvu. Time je omogućeno Srpskoj pravoslavnoj crkvi da preko svojih eparhija u Crnoj Gori zatvori ciklus u kojem dominira trend tzv. etnifikacije politike i politizacije etničkog, a koji se konkretizovao ponajprije u znaku političke dominacije i kulturne hegemonije nacionalizma. Mora prevladati svijest da bez rješavanja vlasništva nad sakralnim objektima, nediskriminatorskog odnosa prema crkvama, depolitizacije crkava, ne može biti ni „građanskog mira“, prevashodno zbog velikog broja građana Crne Gore sa religioznim potrebama.

Ideja o vladavini prava je vrlo stara, ali je zapadnoevropska civilizacija jedna od vrlo rijetkih za koju se smatra da tu ideju ima u svojim temeljima. Može se reći da su samo judejska i zapadnoevropska civilizacija proklamovale superiornost pravila

nad svakom politikom voljom, odnosno vlašću. Ogroman je značaj ideje o vladavini prava (zakona) a ne ljudi, koja je jedna od deviza konstitucionalizma kao učenja i pokreta da se svaka vlast ograniči i svede u razumom prihvatljive granice. Veliki je broj evropskih zvaničnika koji su potvrdili valjanost zakona Crne Gore, uz obaveznu primjedbu – „samo treba da ih primjenjete“. Drugim riječi, dosljedna primjena zakona dovoljna je da obezbijedi pravnu sigurnost i pravnu odgovornost svih građana Crne Gore. Politička je volja građana Crne Gore koga će birati na izborima. Ali, bez promjene načine vladanja i suštinskog zaokreta u poštovanju demokratskih normi, zakona i civilizacijskih uzusa, promjena vlasti neće donijeti ništa novo građanima Crne Gore. Štoviše, samo će dodatno zaoštriti sva pitanja koja su i do sada bila kamen spoticanja i odvlačila energiju društvu od najvažnijih pitanja napretka Crne Gore, kao moderne, funkcionalne, građanske, evropske zemlje.

Nacija, nacionalizam ili nacionalni identitet, bez obzira kako su definisani i što se konkretno pod njima podrazumijeva nijesu prevaziđeni fenomeni. Vrlo često se postavlja pitanje zašto je to tako i što je to što nacionalnom identitetu daje primat nad ostalim kolektivnim identitetima? Kako to da se sa jasnim ekonomskim procesima globalizacije, dešava i suprotan proces, jačeg vezivanja pojedinaca za sopstvenu naciju? Moguće je da je to zato što je sve više uvriježeno mišljenje da narodi bez svoje države nemaju zaštitu i nijesu slobodni. Pa se, stoga, država doživljava kao okruženje u okviru kojeg je moguće ostvariti na najbolji način sve ljudske potrebe. Iz navedenih razloga nemamo pravo da skrštenih ruku posmatramo kako se urušava država koju su hiljadama godina branili naši preci i koja je jedina zaloga našeg opstanka kao slobodnog naroda. Bez države Crne Gore kao izraza želje za sopstvenom državom onih koji su joj dali svoje nacionalno ime, neće biti ni Crnogoraca.